

W rozdziale piątym „Podstawy ustroju gospodarczego i politycznego” – została zwrócona uwaga głównie na zmiany, jakie muszą być dokonane w ustawie zasadniczej w związku z przejściem od ustroju totalitarnego do demokratycznego w dziedzinie gospodarki oraz stosunku państwa do religii i instytucji kościelnych.

Stosunkowo najwięcej miejsca Autor poświęcił problematyce „samorządu terytorialnego” w związku z dokonującym się procesem decentralizacji (rozdział szósty). Autor wskazał zarówno modele, jakie ukształtowały się w tej dziedzinie w różnych systemach państw demokratycznych, jak też krytycznie ocenił dotychczasowe zmiany wprowadzone w Polsce w ostatnich latach.

Ostatnie dwa rozdziały, mające charakter szkicowy, dotyczą podstawowych problemów konstruowania „systemu organów państwowych” oraz „wolności i praw człowieka i obywatela”. Słusznie Autor wskazuje na zaniedbanie ustrojodawcy polskiego w dziedzinie regulacji konstytucyjnej podstawowych praw i wolności człowieka i obywatela.

W formie dodatku załączony został tekst „Uchwały Rady Ministrów z dnia 5 listopada 1991 r. w sprawie zasad techniki prawodawczej”.

Omawiana publikacja stanowi interesujący przykład twórczej refleksji zawierającej zarówno krytyczną ocenę aktualnej sytuacji w polskim prawie konstytucyjnym, jak też wskazanie kierunków postulowanych przemian.

Ks. Józef Krukowski

Anne D u c l o u x, *Ad ecclesiam confugere. Naissance du droit d'asile dans les églises (IVe - milieu du Ve s.)*, De Boccard, Paris 1994, ss. 320.

Prawo azylu, ochrona prawna w pewnych okolicznościach przyznawana ludziom ściganym przez osoby prywatne lub państwo, w różnych odmianach znane było większości ludów starożytności. Instytucja ta szczególnie rozwinęła się w prawie żydowskim. W Rzymie okresu przedchrześcijańskiego prawo azylu, aczkolwiek w niewielkim zakresie, kształtowało się w związku z kultem cesarza. W cesarstwie rzymskim okresu chrześcijańskiego prawo to zostało przeniesione na świątynie chrześcijańskie.

Instytucja azylu kościelnego była przedmiotem zainteresowania wielu autorów¹. Problematyki tej dotyczy omawiana praca, rozprawa doktorska pióra Anne Ducleux,

¹ H. K u l b a t, *Azyl kościelny. Studium prawnohistoryczne*, Łomża 1938; H. L e c l e r q, s. v. *Droit d'asile*, [w:] *Dictinnaire d'archéologie chretienne et de liturgie*, t. IV, 2, Paris 1921 kol. 1549 nn.; F. M a r t r o y e, *L'asile et la législation impériale du IV au VI siècle*, [w:] *Mémoires de la Société des Antiquaires de France*, t. V, Paris 1919, s. 159 nn.; J. Ś r u t w a, *Praktyka azylu kościelnego w ujęciu św. Augustyna*, [w:] *Chrześcijananie a życie publiczne w Cesarstwie Rzymskim III-IV w.*, Lublin 1988, s. 199 nn.; P. T i m b a l D u c l a u x d e M a r t i n, *Le droit d'asile*, Paris 1939; L. W e n g e r, s. v. *Asylrecht*, [w:] *Reallexicon für Antike und Christentum*, t. I, Stuttgart 1950, s. 836; L. W i n o w s k i, s. v. *Azyl (II) w prawodawstwie kościelnym*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. I, Lublin 1973, kol. 1222 nn.

francuskiej autorki, która już wcześniej zajmowała się zagadnieniem azylu². Celem prezentowanej monografii, jak wskazuje jej tytuł, jest przedstawienie początków (*naissance*) kształtowania się prawa azylu kościelnego w późnym cesarstwie rzymskim (w okresie od IV do połowy V w.). Praca składa się z trzech części poprzedzonych krótkim wstępem (s. 5-9). W pierwszej części (s. 15-80) zatytułowanej „Od praktyki do zwyczaju” („De l’usage á la coutume”) Autorka przedstawiła proces kształtowania się praktyki udzielania schronienia przez Kościół ludziom szukającym ochrony przed uciskiem możliwych bądź uciekających przed nadmiernym i wyniszczającym fiskalizmem biurokratyzowanego państwa okresu dominatu. Szukanie ochrony w świątyniach chrześcijańskich, praktyka która w IV w. stawała się coraz powszechniejsza, była regulowana jedynie przez zwyczaj i częściowo przez kościelne ustawodawstwo synodalne. W pierwszym rozdziale Autorka, powołując się na postanowienia synodu w Sardycy (can. 8) zwołanego w 343 r. przez cesarzy Konstansa i Konstancjusza w 343, i na podstawie pism Atanazego, Ammianusa Marcellinusa i Grzegorza z Nazjanzu, omówiła racje i przyczyny udzielania schronienia różnym grupom ludzi w kościołach chrześcijańskich. Drugi rozdział tej części, głównie na podstawie przekazów historyków (Sokrates, Sozomen, Zosimos) i ustaw cesarskich (C. Th. 9, 45, 1 (392); 2 (397); 3 (398) i C. Th. 9, 40, 16 (398) ukazuje proces stopniowego regulowania przez cesarzy zwyczaju udzielania prawa azylu przez Kościół.

Prawo azylu, przysługujące świątyniom chrześcijańskim, było niejednokrotnie łamane przez władców i inne osoby z racji politycznych, najczęściej w czasie działań wojennych lub w trakcie zamieszek na tle społecznym. Druga część pracy (s. 81-159), pt. „Zwyczaj i interes państwa” („La coutume et la raison d’etat”), omawia wpływ racji państwowych na stosowanie i przestrzeganie prawa azylu kościelnego. I tak pierwszy rozdział przedstawia stanowisko duchowieństwa wobec przypadków pogwałcenia tego prawa. Nadto, na przykładzie różnych przypadków naruszenia azylu, Autorka scharakteryzowała sankcje o charakterze religijnym, które Kościół nakładał za tego rodzaju przestępstwa. W drugim rozdziale tej części pracy na przykładzie znanych przypadków zabójstw lub aresztowań dokonanych w świątyniach chrześcijańskich (masakra Gotów Gainasa, pogwałcenie azylu w Afryce przez Mascezela w czasie rewolty Gildona, aresztowanie Stilichona (408), zamordowanie Euchera – syna Stilichona, zamordowanie uzupatora Konstantyna itd.) Autorka ukazała proces ścierania się dążenia do rozszerzenia prawa azylu, czego zwolennikami byli niektórzy biskupi, i tendencji do jego ograniczenia z racji politycznych, do czego z kolei dążyło państwo.

Prawo azylu przysługiwało wielu kategoriom osób. Korzystali z niego zbiegli niewolnicy, kuriałowie porzucający swoje obowiązki wobec gmin, dłużnicy, tak publiczni, jak prywatni – uchylający się od ciężarów publicznych na rzecz państwa. Trzeci rozdział przedstawia funkcję azylu stosowanego w związku z prawem prywatnym. Autorka, odwołując się głównie do Listów św. Augustyna, scharakteryzowała przypadki zastosowania azylu wobec tych, którzy – pozostając w konflikcie z innymi osobami prywatnymi – szukali schronienia w kościołach.

² Zob. *L’Eglise, l’asile et l’aide aux condamnés d’après la constitution du 27 juillet 398*, „Revue historique de droit français et étranger”, 69(1991), s. 143 nn.

Formalno-prawne uregulowanie prawa azylu pochodzi od rzymskich cesarzy chrześcijańskich. Pierwsze ustawy z końca IV i początku V w. dotyczące tej materii zostały zebrane w Kodeksie Teodozjańskim, głównie w rubryce zatytułowanej „De his, qui ad ecclesias confugiunt” (C. Th. 9, 45) Ustawodawstwo to jest przedmiotem rozważań trzeciej części pracy (s. 163-259) zatytułowanej „Ustawa” („La loi”). I tak w pierwszym rozdziale została omówiona ustawa Sirmond 13 z 419 r., która uregulowała instytucję azylu w zachodniej części cesarstwa. Autorka, nie pomijając opinii i hipotez innych uczonych, ukazała przyczyny i kontekst ogłoszenia tej ustawy przez cesarza Honoriusza. Rozdział drugi został poświęcony ustawodawstwu cesarskiemu obowiązującemu we wschodniej części cesarstwa (C. Th. 9, 45, 4 (431); 4 (432)).

Nie wszyscy mieszkańcy cesarstwa mogli korzystać z prawa azylu kościelnego w jednakowym zakresie. Ustawa Teodozjusza (C. Th. 9, 45, 4) wprowadziła pewne ograniczenia co do stosowania tego prawa wobec niewolników. Z problematyką tą zapoznaje rozdział trzeci.

Na końcu pracy zostały zamieszczone „Aneksy” (s. 263-290) zawierające stosunkowo obszerny wybór źródeł (ustawodawstwo synodalne, prace historyków, pisma ojców Kościoła, ustawodawstwo cesarskie) w wersji oryginalnej wraz z tłumaczeniem na język francuski. Korzystanie z pracy ułatwiają starannie sporządzone wykazy (źródeł, bibliografii) i indeksy (analityczny, imion własnych i źródeł).

Omawiana monografia ma charakter pracy źródłowej. Podstawowym surowcem badawczym są teksty literackie, przede wszystkim pisma Ojców Kościoła (Atanazy, Augustyn, Jan Chryzostom, Hieronim), pisarzy kościelnych (Sulpicjusz Sewerus, Tertulian). Autorem najczęściej cytowanym jest św. Augustyn, którego Ducloux nazywa „teoretykiem” prawa azylu (s. 170). Uzasadniając we „Wstępie” (s. 6) podjęcie pracy nad azylem kościelnym Autorka jako jedną z przyczyn wskazała odnalezienie w 1981 r. jednego z listów św. Augustyna dotyczącego tego zagadnienia.

Autorka umiejętnie wykorzystała także inne źródła literackie: teksty biblijne i pisma historyków (głównie Sozomena, Sokratesa, Zonarasa, Zosimosa, Olimpiodora). Dzięki tej bazie źródłowej, praca, co jest jej niezaprzeczalnym walorem, ukazuje społeczno-ekonomiczne i polityczne podłoże formowania się praktyki udzielania schronienia w kościołach różnym grupom ludzi. Swoje rozważania Duclaux opatrzyła licznymi przykładami historycznych wydarzeń ilustrujących proces kształtowania się praktyki azylu.

Autorka nie pominęła także źródeł prawnych, sięgając do ustawodawstwa synodalnego (głównie synodów w Sardyce i Kartaginie) i cesarskiego. W konsekwencji monografia nie pomija problematyki jurystycznej omawianego zagadnienia. Kwestie prawne jednak, co wynika z założonego celu i układu pracy, zostały przedstawione w stosunkowo szczupłym rozmiarze. Omawiając przypadki naruszenia prawa azylu Autorka tylko zasygnalizowała bardzo interesującą kwestię kwalifikacji prawnej tego przestępstwa.

W sumie prezentowana praca stanowi bardzo wartościowy wkład do badań nad instytucją azylu kościelnego. Ponadto rozważania Duclaux umożliwiają nam lepsze zrozumienie przemian społecznych w schyłkowym, zbiurokratyzowanym cesarstwie rzymskim, a także, pośrednio, lepsze poznanie złożonego procesu christianizacji cesarstwa rzymskiego.

Ks. Antoni Dębiński